

Για την επαναστατική λειτουργία της Τέχνης

*«Κάθε τέχνη αντικαθιστά
την πραγματική ζωή με μια ουτοπία»
A. Hauser*

Μεταξύ πολλών άλλων είναι και ο χώρος παράγων που εμπνέει το λόγο. Έτσι, το Αμφιθέατρο της Αρχιτεκτονικής* είναι ένας σπινθήρας για ν' αρχίσω με σκέψεις που εκφράζονται ερωτηματικά και έχουν να κάνουν με δομές (και όχι μόνο), όχι αποκλειστικά από μεταλλικά και γεώδη οικοδομικά υλικά αλλά και από ιδεώδη. Έτσι: Σε ποια περιοχή αυτοματικών ή συνειδητών αναζητήσεων εντοπίζεται (αν εντοπίζεται) και περιγράφεται, στο σύστημα κάποιας συμβολικής τάξης, κενό, τέτοιο που να καθιστά αναγκαίο, άρα και ζητούμενο, ένα εποικοδόμημα συναφές με τη μορφή της πρότασης/σχεδιασμού μιας κοινωνικής δομής, ενός κοινωνικού συστήματος; Είναι το εποικοδόμημα ως χώρος καμίνευσης των προϊόντων της διαλεκτικής, χώρος καλλιέργειας λυμάτων από συγκρούσεις, τριβές, αντιφάσεις και ροπές που περιέχει ή αναπτύσσει η στατική ή μάλλον η στατικοποιημένη μάζα της κοινωνικής δομής; Πώς λειτουργεί το εποικοδόμημα; Ρυθμιστικά; Ερμηνευτικά; Κατασταλτικά; Καθησυχαστικά; Αποτρεπτικά; Ανασταλτικά; Αντλώντας από τον πλούσιο αυτό διαφορισμό κατά περίπτωση;

Λογαριάζω ότι δεν είμαι σίγουρος πως έχω απαντήσεις σε όλα αυτά τα ερωτήματα, όπως και σε πολλά άλλα που μπορεί να προκύψουν καθ' οδόν, αφού —και να 'στε βέβαιοι γι' αυτό— δε σκέφτηκα να τα διατυπώσω σε ποσό και σε αξία έτσι που να 'χω στο μανίκι την απάντηση. Απλώς προκύψανε. Και η Τέχνη; Τι; Είναι στο εποικοδόμημα; Εντάσσεται σ' αυτό εκ προοιμίου, εξαιτίας των όρων που το συναρτούν με άλλα συναφή αγαθά, από τα περιεχόμενα στο κόρπους των αξιολογήσεων που αντανακλούν τα χαρακτηριστικά της κοινωνικής δομής; Ή υποχρεώνεται να ενταχθεί σ' αυτό κάτω από την ανάγκη επιβίωσής της; Γεγονός που έχει συμβεί, όχι μόνο μια φορά, κατά την ιστορική διαδρομή της Τέχνης, όταν έπεφτε στο τέλμα της επανάληψης και της παρακμής, ενώ το εποικοδόμημα ήταν το πεδίο καταστολής και απονεύρωσης κάθε κριτικής σε βάρος της κατεστημένης κοινωνικο-

Ο Έκτωρ Κακναβάτος είναι ποιητής.

* Ομιλία που είχε προγραμματιστεί για την 11/5/1996 στο ΕΜΠ στα πλαίσια των Συναντήσεων της Ουτοπίας και δεν πραγματοποιήθηκε λόγω εκτάκτου απουσίας του ομιλητή εκτός Αθηνών.

πολιτικής δομής. Διότι: Ποιος σχεδιασμός μιας οποιασδήποτε δομής, στο στάδιο της πρότασης για την κατασκευή της, στον ιδρυτικό της δηλαδή προγραμματισμό, δε θα περιλάμβανε τη μελέτη, τους υπολογισμούς και τις μετρήσεις όλων ή περίπου όλων (εξόν από τους μη μετρήσιμους, που μπορεί κάποια στιγμή ν' αποβούν ρηξιγενείς) των δυναμικών παραγόντων, που θα δρουν οι μεν σε βάρος των δε, αλλά που την ενορχήστρωσή τους, πάει να πει τη διανυσμάτωσή τους και τον έλεγχό τους, δε θα τον εξασφάλιζε ο σχεδιασμός αυτός, με κατεύθυνση τη συνδιαλλαγή τους, έτσι που, να εξισορροπηθούν, για να 'χει η δομή τη στατική της σιγουριά και τη διάρκειά της; Μιλάμε για τους θετικούς όρους δόμησης.

Στην περίπτωση του σχεδιασμού κατασκευής μιας κοινωνικής δομής και ενόψει της εκδήλωσης πιέσεων που είναι αυτοματικά παρούσες πλάι στις δυνάμεις που καθιστούν υπαρκτή, και επομένως στηρίζουν, τη δομή, είναι απαραίτητη, θα 'λεγα αναπόφευκτη, η μέριμνα για έναν άλλο σχεδιασμό. Ένα σχεδιασμό συντήρησης. Ένα θεσμικό πλαίσιο που να νομιμοποιεί μια επιχειρηματολογία ικανή να δικαιολογεί, άρα και να δικαιώνει αντίστοιχα, την ύπαρξη και τη φυσιογνωμία της κοινωνικής δομής. Πρόκειται για το ιδεολογικό στέγαστρο της δομής. Είναι το *προκατασκευασμένο* εποικοδόμημα. Είναι ένα σύνταγμα αξιών που εγκαθιστά το σύστημα αναφοράς στο οποίο να μπορεί να καταφεύγει η κοινωνική δομή (δηλαδή ο επιτελικός μηχανισμός της), για να νομιμοποιεί τη φυσιογνωμία της και τις πρακτικές της. Κι ας σημειώσουμε ότι: Το εποικοδόμημα αυτό δεν οργανώνεται βέβαια ερήμην των παραγόντων, ατομικών και συλλογικών, που έχουν να οφεληθούν από την κατεθυνόμενη λειτουργικότητα που αυτό προσδίδει στην κοινωνική δομή.

*

Η Ιστορία της Τέχνης που περιλαμβάνει τη γέννηση και την εξέλιξη της δεν είναι και δε θα μπορούσε να είναι άσχετη και ανεξάρτητη από τη γέννηση και εξέλιξη των κοινωνικών δομών και των εποικοδομημάτων που αυτές οργανώνουν μέσα στο χρόνο, για τους λόγους που είπαμε. Αλλά ας προχωρήσουμε βαθύτερα: Η κοινωνική δομή, μόρφωμα διόλου άσχετο με τις βιολογικής κατηγορίας ιδιότητες και αδυναμίες του ανθρώπου, εννοούμενο ως είδους μέσα στην κλίμακα των εμφίων, χτίζεται, δηλαδή γεννιέται, για να απαντήσει σε ανάγκες του κοινωνικού σώματος. Το είδος, η κατηγορία των αναγκών και το ποιοι φορείς και με ποια όργανα θα αναλάβουν τη θεραπεία τους —πάει να πει τη διαχείριση/εκμετάλλευση των αναγκών— έχει να κάνει με τη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας, ή για να το πούμε στη γλώσσα της αρχιτεκτονικής, του ρυθμού της δομής. Και όσο για τις ανάγκες, το ξέχουμε, είναι σε πολύ μεγάλη ποικιλία. το φάσμα τους εκτείνεται από την περιοχή των πάγιων καθημερινών αναγκών του βιοτικού κύκλου, περνά από την περιοχή όπου γεννιούνται και αναπτύσσονται ανάγκες συντηρούμενες και ανανεούμενες από το ρεύμα της πολιτισμικής προσφοράς και κατανάλωσης ίσαμε την περιοχή όπου συντηρούνται ανάγκες του βαθύτερου ψυχοστρώματός μας, που διατυπώνονται με αγωνιώδη ερωτήματα σχετικά με την ύπαρξή μας, με τη μη ύπαρξή μας και τα φαντάσματα που τα συνοδεύουν. Όλες αυτές οι ανάγκες, γονιμοποιημένες από την ισχυρή επιθυμία να ξεπεραστούν —εκβλάστημα της βαθύτατης μεγάλης ρίζας της αυτοσυντήρησης— εγκαθιστούν αξίες, ένα σύνολο αξιών, που η κοινωνική δομή σπεύδει να το υιοθετήσει ή να δείξει πως το υιοθετεί, όλο ή ενμέρει, αναθέτοντας τη διαλογή σε ειδικευμένους διασκευαστές ή συντηρητές αξιών που υπηρετούν στα

άνω δώματα του εποικοδομήματος και όχι μόνο. Και εδώ ακριβώς πρέπει να σταθεί κανείς για ουσιαστικές επισημάνσεις: Η επιλογή μέσα από το σύνολο των αξιών, που θα γίνει με το νόημα και το κριτήριο ποιες είναι εκεταλλεύσιμες για τη στήριξη και την ισορροπία της κατεστημένης δομής και παραπέρα της επένδυσής τους σε αγαθά, από τα θεομιμούχα ίσαμε τα πολιτιστικά (και εδώ βρούμε την Τέχνη), που θα σπεύσει να παραγάγει η δομή, είναι υπεύθυνη για την ιεράρχηση και τις προτεραιότητές τους. Ιεράρχηση που θα κληθεί να την αξιολογήσει, να την προπαγανδίσει να την παραμυθιάσει και να την εγκαταστήσει η μυυλιστική ρητορεία του εποικοδομήματος που ξεπιτούτου οργανώθηκε, μια που αυτός ακριβώς είναι και ο ρόλος του: να καταστήσει αποδεκτό το καθεστώς των επιλεγμένων αξιών. Ο καθένας μπορεί τώρα να στοχαστεί το μέτρο στο οποίο μπορεί να είναι επαναστατική η λειτουργία της Τέχνης όταν, για πολύ σοβαρούς λόγους, είναι δεσμευμένη να δημιουργεί μέσα από τα προγράμματα που επιβάλλει το οργανωμένο εποικοδόμημα. Ωστόσο, ίσα ίσα η επιλογή αυτή, ίσα ίσα η ιεράρχηση των αξιών είναι που εγκυμονεί και γεννά ροπές αναπαλλοτριώτες από την ενέργεια του εποικοδομήματος, καθώς αποκαλύπτονται αντιφάσεις του συστήματος: αντιφάσεις που αφυπνίζουν δυνάμεις που δρύνε με κατεύθυνση την ανελέητη κριτική της πολιτικής του συστήματος έναντι των αξιών που επέλεξε και διαχειρίζεται αλλά και εκείνων των αξιών που κατέστειλε, που απαξίωσε, που νόθευσε, που ακύρωσε, που αχρήστευσε, ενώ θα λειτουργούσαν θετικά στη σάρκωση, έστω και μακροπρόθεσμα, ενός ουτοπικού οράματος, τροφοδοτώντας, πλάι σε ποικίλους άλλους συντελεστές, με καύσιμο το γίγνεσθαι. Αυτό το γίγνεσθαι των δομών, των δομήσεων, της μορφογένεσης, που είναι δουλειά της Τέχνης των εικόνων, της Τέχνης των στοχασμών, της Τέχνης των νοηματοδοτήσεων, της Τέχνης των οραμάτων και της πρότασης κοσμοειδώλων. Μιας κριτικής που φτάνει ίσαμε να θέσει το ερώτημα (και όχι μόνο) για την αναγκαιότητα της ύπαρξης του κοινωνικού συστήματος στη μορφή που υπάρχει, κριτικής που αποβλέπει σταδιακά, από την επανεκτίμηση των αξιών —με βάση την εξέλιξη της μορφής των αναγκών— και την ανατροπή των κριτηρίων επιλογής των ίσαμε να καταδείξει τη χρεωκοπία όχι μόνο των αξιών που επέβαλε, όπως τις επέβαλε, αλλά και τη χρεωκοπία όλου του κοινωνικού συστήματος, σηματοδοτώντας την επανάσταση για την ανατροπή του, που καταγράφοντας συμπαράσφρει και το κατεστημένο εποικοδόμημα με ό,τι το συνιστούσε, πρόσωπα, ιδεολογίες, ιδεολογήματα, φιλοσοφία και φιλοσοφήματα.

Μέσα σ' όλο αυτό το σενάριο· στην εξέλιξη της πορείας για την προβολή και την στήριξη αξιών σαν αυτές που σκιαγραφήθηκαν πιο πάνω· για τη συνδρομή των αξιών αυτών στην ποιότητα του πολιτισμικού μας κεφάλαιου, έτσι που να απαντούνε στις ανάγκες μας για απόλαυση και ηδονή αλλά και γνώση από το θαύμα του κόσμου, κάνοντας τη ζωή μας βιοτή, μέσα σ' όλα αυτά συναντάμε τον τεράστιο ρόλο της τέχνης. Αναμφισβήτητα η τέχνη, από τη γέννησή της και σ' όλη την πορεία της εξέλιξής της, έχει να κάνει με το εποικοδόμημα, και μάλιστα με τις υψηλότερες περιοχές του. Έτσι όπως διαπραγματευτήκαμε έως εδώ το ερώτημα της ένταξης της τέχνης στο εποικοδόμημα, δε σημαίνει ότι αυτή ήταν πάντοτε συμβατή έως συμβιβασμένη μ' αυτό και τόσο που, δημιουργώντας αριστουργήματα, να υποτάσσεται στις επιταγές, στο κλίμα, στην προπαγάνδα της ιδεολογίας που ήθελε αυτό να παγιώσει.

Αναφορές σε μεγάλες περιόδους αγώνων για τη διακήρυξη ιδεωδών που απέβλεπαν σε προοδευτικότερες εκδοχές ουμανισμού, δείχνουν την τέχνη να βρίσκεται στην επαναστατι-

κή πρωτοπορία για την ανατροπή του σάπιου εποικοδομήματος, συμβάλλοντας έτσι μαζί με όλες τις άλλες παραγωγικές πρωτοπορίες στην ανοικοδόμηση ενός άλλου προοδευτικότερου, αφήνοντας ν' αναδειχτεί έτσι η αναντίρροπη ιστορικότητά του μέσα στο κοινωνικό γίγνεσθαι. Άλλοτε πάλι δείχνουν την τέχνη να στρατεύεται συνειδητά και μαχητικά στο εποικοδόμημα, στο μέτρο που αυτό είναι προοδευτικό, με την έννοια ότι προωθούσε αξίες που εκάλυπταν την ουτοπία που είχε διανοηθεί και συντηρούσε η συλλογική συνείδηση του κοινωνικού σώματος. Αλλά δεν ήταν πάντα έτσι. Πριν όμως προχωρήσουμε αναφερόμενοι σ' αυτό, είναι ίσως ανάγκη για κάποιες γενικές επισημάνσεις που αφορούν στο καλλιτεχνικό φαινόμενο πρώτα και βασικά ως φαινόμενο που απαιτεί θεώρηση και θεωρία.

*

Η πορεία (πριν από τις αναπροσαρμοζόμενες ερμηνείες του) για την προσέγγιση ενός φαινομένου συχνά χαράζεται με βάση το πλάσμα από το οποίο προέχεται η αντίληψη που έχουμε σχηματίσει γι' αυτό. Αντίληψη που, εκτός από πολλά άλλα στοιχεία, περιέχει και ύλες από τις ιζηματικές επιστροφές (προλήψεις και προκαταλήψεις από την αρχέγονη φαινομενολογία του) της ψυχόσφαιρας, που αντανakλούν τις μεταμορφώσεις των χαρακτηριστικών της λειτουργίας της κοινωνικής δομής. Συνολπικά, πρόκειται για την αναφορά του φαινομένου στις ρευστές συντεταγμένες ενός γίγνεσθαι, εντός του οποίου εμφανίζεται και εξελίσσεται αυτό το φαινόμενο.

Οι αιτίες μιας εξέλιξης μπορεί να μην εξαντλούνται από τους τρόπους και τη μεθοδολογία προσπέλασης του φαινομένου· που σημαίνει ότι η μη ικανοποιητική «εξήγηση» να οφείλεται στις λανθάνουσες ή διαφεύγουσες από την αντίληψή μας αιτίες. Γι' αυτό και η αναθεώρηση, μέχρι και εγκατάλειψη μιας θεωρίας, όταν δεν καλύπτει το *ατίθασο* περιστατικό. Ωστόσο, όσον αφορά στα καθ' ημάς, είναι που —γονιμοποιημένη από το σπέρμα του Διαφωτισμού, με ορμή προς τις ορθολογικοποιημένες ερμηνείες των φαινομένων— η δυτική σκέψη κινεί και παράγει θεωρίες, κατασκευάζοντας υποθέσεις. Η αναζήτηση απάντησης στο *γιατί* του καλλιτεχνικού φαινομένου, όσον αφορά όχι μόνο στην εμφάνιση και καταγωγή του αλλά και στη φαινομενολογία του, πάει να πει στην επισήμανσή του και στην εξέλιξή του, οδηγεί στον αναγωγισμό. Η αναζήτηση του συνολικού *γιατί* του φαινομένου αυτού με την αναγωγή του στις συντεταγμένες ενός άλλου φαινομένου, που η συγχρονικότητά τους είναι ο λόγος που παγιδεύει το πρώτο στο δεύτερο, παρασύρει σε *αναλογίες*, τόσο πιο πολύ, όσο αυτές παρέχουν άνεση. Η τάση αυτή περιέχει βέβαια αυθαιρεσία. Αυθαιρεσία που δε σημαίνει ότι, επειδή είναι τέτοια, οφείλουμε να την απορρίψουμε. Θα την έλεγα *τόλμη*, που δίχως αυτή δε θα προχωρούσαμε, μ' όλα τα ρίσκα, στις υποθέσεις, προκειμένου ν' αποφασίσουμε για την κίνηση προς την προσέγγιση του φαινομένου μας. Οι αναζητούμενες αναλογίες ανάμεσα στις φάσεις εξέλιξης ενός αισθητικού γεγονότος ως τομής, και σ' εκείνες του κοινωνικοοικονομικού σύγχρονου γεγονότος, προκειμένου να υποστηρίξουμε ότι το δεύτερο υποστηρίζει το πρώτο, κι αυτό με τη σειρά του ότι εκφράζει, με τους όρους της τέχνης, το δεύτερο, δεν μπορούν ν' αποκρύψουν αυτό που πιο πάνω χαρακτηρίσαμε αυθαιρεσία στο θέμα της υιοθέτησης των κωδικών με τους οποίους στήνονται αυτές οι αναλογίες/γέφυρες από το ένα φαινόμενο στο άλλο. Εξάλλου, σίγουρα μετρά και το φορτίο της όποιας φιλοσοφικής υποδομής της σκέψης μας, πράγμα που καθιστά έγχρωμη (από την παλέτα της πολιτικής μας τοποθέτησης) τη γωνία όψεως του θέμα-

τος, παγιδώντας έτσι τις υποψίες μας, καθόλου ανεύθυνες για το δρόμο που παίρνουν οι υποθέσεις που υιοθετούμε για την κατασκευή και επεξεργασία των θεωριών μας.

Είναι ευνόητο ότι μια απ' υψηλότερη θεώρηση της καλλιτεχνικής δημιουργίας, ως φαινόμενου με ιδιόζουσα νομοτέλεια, απομονωμένου και αυτόνομου μέσα στη μοναξιά υποθέσεων τέτοιων που να το κρατούν αμέτοχο του κοινωνικού γίγνεσθαι, όπως μπορεί να συμβαίνει, και συμβαίνει, λ.χ., μ' ένα φαινόμενο του αστρικού χώρου, θα ήταν αδιανόητη αφού, τα *παραστατικά* της τέχνης είναι έργα των χειρών, της σκέψης, του πνεύματος και του ψυχισμού του κοινωνικού ανθρώπου. Από τα παραπάνω κατάγεται και η αποστροφή ότι: κοινωνική προσέγγιση στο καλλιτεχνικό φαινόμενο πάει να πει οργάνωση της αναγωγής του (με την αρτιοτική ιδεολογία ότι είναι αναγώγιμο) στα καιρία κοινωνικά γνωρίσματα (ψυχολογικά, ιδεολογικά, πολιτισμικά κ.λπ.) της εποχής του και εφόσον βέβαια θεωρείται, και όχι μόνο αλλά και είναι εφικτό, να παρακολουθήσουμε τη διαδικασία μορφοποίησης αυτών των γνωρισμάτων μέσω της καλλιτεχνικής δημιουργίας. Ωστόσο, παραμένει στα αδιαφιλονίκητα ότι η τέχνη στην ιστορική διαδρομή της προσανατολίστηκε προς δύο κατευθύνσεις: Δημιουργούσε και, σε κάποιο μέτρο, μπορεί και σήμερα να δημιουργεί, κινούμενη από τα δεδομένα του κοινωνικού επιστητού, *ως έχουν*, συντηρώντας τις σχέσεις μεταξύ τους ή το πολύ μετατοπίζοντάς τα με τους όρους ενός αναλλοίωτου status του χώρου που τα συγκρατεί στην παραδοσιακή *τοπικότητά* τους, να παραμένουν δηλαδή θεώμενα *ως απέναντι*, ή δημιουργούσε και δημιουργεί κινούμενη στο μαγνητικό πεδίο της ουτοπίας, αναψηλαφώντας τα δεδομένα, όχι απλώς μετασχηματίζοντάς τα αλλά και μεταποιώντας τα με τη συνδρομή μιας προβληματικής, τόσο οριακής που να συναντιέται με την αμφισβήτηση πάνω στο σε τι συνίσταται η πραγματικότητά τους.

*

Η εννοιολόγηση της «επαναστατικής λειτουργίας» της τέχνης απαιτεί να ληφθούν υπόψη τα εξής:

— Η τέχνη, δραστηριότητα εξέχουσας σημασίας πλάι στις τόσες άλλες, έχει τεράστια συμμετοχή στη γενική προσπάθεια και πορεία για τη σύλληψη ενός αρτιότερου κοσμοειδώλου και τη θέση του ανθρώπου μέσα σ' αυτό.

— Η τέχνη και η λειτουργία της είναι απρόσφορο έως αδύνατο ν' ανιχνευτεί αν μένει ασυνόδευτη από την ιδέα της κοινωνικής καταγωγής της, της εξέλιξής της και δράσης μέσα στο κοινωνικό σκηνικό και από την κοινωνική θέση του δημιουργού καλλιτέχνη.

— Ίσως είναι σχεδόν ανέφικτο ν' ανιχνευτούν στοιχεία που να μαρτυρούν για επαναστατική λειτουργία της τέχνης, αν δε διακατεχόμεθα από την ιδέα ότι ο καλλιτέχνης δημιουργεί μέσα στο και από το κοινωνικό σώμα και σύστημα. Και ότι παράγει προϊόντα για τις ανάγκες κυρίως του κοινωνικού σώματος και όχι απαραίτητα για τις απαιτήσεις του συστήματος ως εξουσίας.

Η τέχνη συχνά υπήρξε δέσμια των απαιτήσεων των πελατών της: της εκκλησίας, της πολιτικής, της εξουσίας, της αριστοκρατίας του πλούτου, προβάλλοντας, εξυμνώντας, προπαγανδίζοντας τις προτιμήσεις όλου αυτού του θεσμού στην εμφάνιση, στη συμπεριφορά, στο γούστο, στη διασκέδαση, γενικά στον τρόπο ζωής, βοηθώντας τον να εξασκεί την αίγλη του επάνω στο υπόλοιπο κοινωνικό σώμα που εύκολα υιοθετεί πρότυπα που το μαυλίζουν.

Η επαναστατική λειτουργία της τέχνης εννοείται και προσδιορίζεται είτε ως σύγκρουση μιας πρωτοπορίας με το φορέα τής, μέσω μιας πολιτιστικής πολιτικής, θεσμοθετημένης βίας, που θέλει να ελέγχει και να κατευθύνει το θεματολογικό λόγο της τέχνης προς όφελός της, είτε εννοείται ως αίτημα «αυτονόμησης» της τέχνης και εκφράζεται μέσα από καθαρά τεχνοτροπικούς όρους της δημιουργίας. Σ' αυτή τη δεύτερη περίπτωση των καθαρά αισθητικών αναζητήσεων, η επαναστατικότητα της τέχνης στο μορφολογικό επίπεδο παίρνει τη μορφή εγκατάλειψης μορφών και τρόπων πεπαλαιωμένων, που άφωνοι σε εικαστικό λόγο, ουδέ και σε εικαστική φράση, είναι ανεπαρκείς να καλύψουν αισθητικά τα νέα κοινωνικά ρεύματα. Το γεγονός ότι το αίτημα για μια καινούρια επαναστατική τέχνη συμβαίνει να τίθεται ταυτόχρονα με το αίτημα για μια κοινωνικοπολιτική ανατροπή, για ένα καινούριο κοινωνικό μόρφωμα έχει τέτοια συχνότητα μέσα στον ιστορικό χρόνο που, η τυχόν αναγωγή του γεγονότος αυτού στην τυχαιότητα των συμπτώσεων, εκτός από την αφέλεια, θα απεκάλυπτε θηλεμένη μυωπία μπροστά στην ισχύ και λειτουργία κοινωνικού νόμου. Έτσι, το γεγονός αυτό, πέρα από αδιάμφευστη μαρτυρία για την ορθότητα της ιδέας σχετικά με την κοινωνική καταγωγή της τέχνης, δείχνει και την κοινωνική της επαναστατική ιδιοσυγκρασία.

*

Ωστόσο, υπήρξαν και περίοδοι κρίσης και πτώσης αξιών, εγκατάλειψης ουτοπιών, ιδεολογιών και φθοράς οραμάτων όπου, μαζί με άλλες δραστηριότητες στο εποικοδόμημα και η τέχνη, στο πολιτιστικό του πεδίο, αναγκάζεται να αναδιπλωθεί στον εαυτό της, καταφεύγοντας πίσω από την εφεύρεση και διακήρυξη νεοφανών δογματικών αρχών στην προσπάθεια πιο πολύ να δικαιώσει παρά να δικαιολογήσει την περιστασιακή της φυσιογνωμία.

Η έστω και υποτυπώδης τεκμηρίωση αυτών των απόψεων, με αναφορά σε τομές και ιστορικούς σταθμούς στην ιστορία της τέχνης, είναι προφανώς ανέφικτη μέσα στα περιθώρια έκτασης του παρόντος. Αλλά ιδού, ενδεικτικώς: στην κλασική περίοδο του 5ου π.Χ. αιώνα και πιο δώθε, στην αλεξανδρινή και μεταλεξανδρινή περίοδο αλλά και στους ρωμαϊκούς χρόνους, για να περιοριστούμε στους προσιτούς σ' εμάς χώρους, δεν ανιχνεύονται σαφή και επαρκή στοιχεία που να αναδείχνουν επαναστατική τη λειτουργία της τέχνης. Ίσα ίσα η τέχνη υπηρετεί τις αισθητικές και ιδεολογικές αξίες που προωθεί το ελεγχόμενο εποικοδόμημα, ανασκευάζοντας μυθολογίες, εξιδανικεύοντας και ηρωποιώντας πρόσωπα της άρχουσας τάξης και του πολιτικού σχήματος στην πόλη-κράτος, στις αυλές των τυράννων, ίσαμε το ρωμαϊκό imperium. Βλέπε γλυπτική, αρχιτεκτονική, όρχηση, πινακική υμνολογία, τραγωδία κ.λπ. Στη συνέχεια, από τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους και μετέπειτα, στη βυζαντινή περίοδο, η τέχνη —ζωγραφική, αρχιτεκτονική, μουσική, ποίηση— εντεταγμένη στα πλαίσια του νέου εποικοδομήματος, υπηρετεί τις επίσημες πια υπερβατικές αξίες του, εμπνέεται από το νέο ιδεώδες, προπαγανδίζοντας τη «λυτρωτική» ουτοπία του, βοηθώντας στο ξύλωμα των αρχαίων κλασικών προτύπων, εισάγοντας σε ό,τι αφορά στον τύπο των μορφών και τη σύνθεσή τους αλλά και την τεχνοτροπία, τη θεματολογία και το «λόγο» του νέου οράματος, δημιουργώντας καταπληκτικά αριστουργήματα σύλληψης και εκτέλεσης. Ανάλογα συμβαίνουν και στον ευρύτερο δυτικό ευρωπαϊκό χώρο του Μεσαίωνα.

Η επαναστατική λειτουργία της τέχνης, με την έννοια που διατυπώθηκε στα προηγούμενα, εκδηλώνεται έντονη και καρποφόρα στους νεότερους χρόνους, όταν μπαίνουμε στη

βιομηχανική επανάσταση· όπου η εκμετάλλευση του παραγωγικού δυναμικού από την κυρίαρχη τάξη το ωθεί στη μαχητική διεκδίκηση και προώθηση αξιών που δε στέργει να υιοθετήσει αυτή η τάξη. Η τέχνη, στο βαθμό που υιοθετεί τις αξίες αυτές, στο βαθμό που εμπνέεται απ' αυτές και τολμά μορφολογικές τομές στον αισθητικό λόγο της, συντάσσεται σ' εκείνη την πτέρυγα του εποικοδομήματος που εκπροσωπείται από την προοδευτική πρωτοπορία φιλοσόφων, στοχαστών, επιστημόνων, πολιτικών κ.λπ. και λειτουργεί επαναστατικά στο αισθητικοϊδεολογικό μέτωπο, ενάντια στο πρόχωμα που ορθώνει με διώξεις, ταπεινώσεις, αποσιωπήσεις, εκτοπίσεις, ακόμη και εξοντώσεις (όρα Σοβιετική Ένωση του Στάλιν) η πολιτική εξουσία, για ν' ανακόψει το ρωμαλέο κύμα της επαναστατικής πρωτοπορίας και να κατασιγάσει την καταλυτική κριτική του.

*

Το απόφθεγμα (motto, με το οποίο άνοιξε αυτό τό κείμενο) του A. Hausser, ότι «Κάθε Τέχνη αντικαθιστά την πραγματική ζωή με μια Ουτοπία», υποθάλλει την απορία για το ποια να 'ναι τάχα η ανάγκη που ωθεί προς αυτή την αντικατάσταση; Ποια να 'ναι η φυσιολογία αυτής της ανάγκης; Να 'ναι τάχα βιοτική, βιολογική, ψυχολογική, οργανική; Μην είναι εγγεγραμμένη στο γενετικό κώδικα; Και σε ποιας κατηγορίας επιθυμία, που αγωγός της είναι η Τέχνη, απαντά αυτή η ανάγκη; Μια επιθυμία, λ.χ., για κίνηση προς υπέρβαση εγκλεισμού στο *πεπερασμένο*, για υπέρβαση ορίων, ως όρων χωρικότητας «Τόπου» (και όχι μόνο με την πλατωνική έννοια, βλ. *Τίμαιος*, Β 52), άρα για κίνηση προς *ου-τόπον*, μ' άλλα λόγια μια *ουτοπία*: μια τέτοιας κατηγορίας επιθυμία δε θα μπορούσε να 'ναι υπεύθυνη για τη σάρκωση μιας τέτοιας ανάγκης; Σε μιας τέτοιας κατηγορίας επιθυμία δε θα μπορούσε ν' απαντά αυτή η ανάγκη για την περί ης ο λόγος αντικατάσταση;

Θα κλείσω με μια αποστροφή και μ' ένα δίλημμα. Ιδού. Θα ήταν από κοντόφθαλμο έως άδικο να μη δεχτούμε ότι: η Τέχνη και μόνο που εισηγείται (όταν εισηγείται) και παριστάνει μια νέα ουτοπική πραγματικότητα ξεπερνώντας τους παραστατικούς όρους της υπαρκτής πραγματικότητας, νομιμοποιούμενη δηλαδή και μόνο από τους όρους της δικής της γραφής, λειτουργεί επαναστατικά.

Και το δίλημμα: που έχει να κάνει μ' αυτούς τους όρους: Σχετικά με το θέμα αν μια φυλή της συμβολικής τάξης (όπως είναι όχι μόνο η γλώσσα με τα υποσύνολά της, το λόγο, τις λέξεις τα φωνήματα, αλλά και η εικαστική εκφορά), *διαμορφώνει* απλώς την υπαρκτή πραγματικότητα αναδιατάσσοντας τα παραστατικά της ή μπορεί (;) να δημιουργεί μια άλλη ουτοπική πραγματικότητα, θα πρέπει να διευκρινιστεί αν, στη δεύτερη αυτή περίπτωση, ο λεξιακός ή εικαστικός συμβολισμός της, όσον αφορά στα παραστατικά της, θα παραμείνει παγιδευμένος στη «γλωσσική ύλη», αγκυλωμένη καθώς είναι αυτή σ' ένα κωδικοπαγή λόγο και στα παγιωμένα αισθητικά κριτήρια με τα οποία συλλαμβάνεται η νυν παρούσα και υπαρκτή πραγματικότητα, όντας ένα παλίμψηστο της. Μήπως πρέπει να αναζητήσει τα φαντασιακά παραστατικά της μέσω μιας επαναστατικής ουτοπίας και μιας, όχι περιστασιακά επαναστατημένης, αλλά *καταστατικά* επαναστατικής εις το διηνεκές γλώσσας; Είναι ΤΟ στοίχημα!